

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР

Факултет
„Международна икономика и администрация“

Катедра „Компютърни науки“

КУРСОВА РАБОТА

по дисциплина
„Българска народност и държавност“

на тема
„Цар Борис III“

Изготвил:

Ниагара Георгиева
Фак. №: 223010012
I курс ОКС бакалавър
Дистанционна форма

Проверил:

ас. д-р Йорданка Стоянова-Тонева

гр. Плевен 2023 г.

Съдържание

Увод за живота и управлението на цар Борис III	3
Първият престолонаследник на Третото българско царство.....	3
„...Аз искам да зная всички желания и болки на народа, защото само тъй ние всинца можем да му бъдем полезни.“. Подготовката на Борис за поемане на престола	6
„Не съм тук да служа на интересите на тези и онези политически партии, а да защитавам волята на народа!“ . Деветоюнският преврат.....	7
Опитите за покушение срещу „Народния цар“	8
„Едно от най-добрите неща, които е направил цар Борис за своя народ, е довеждането на италианската принцеса Йоанна за царица в София...“	9
„Сбъркахте, генерале, сбъркахте, защото избързахте!“ . Деветнадесетомайският преврат	11
„Министрите ми са англофили, генералите – германофили, жена ми е италианка, народът ми е русофилски, само аз останах българофил.“	13
„Като видиш, че идва порой, направи му вада, че да не залее целия бостан.“	14
„...по-добре да се направи от нас и да се затвори вратата за произволи, отколкото да ни го наложат“. Българските евреи	15
„Типична балканска смърт“	16
Изводи за живота и управлението на цар Борис III.....	17
Използвани източници.....	18
Приложение.....	20

Увод за живота и управлението на цар Борис III

Цар Борис III остава в историята на България като Царя Обединител. По време на управлението му е наричан „Народен Цар“, а след преврата от 1944 г. е заклеймен като монархо-фашистки диктатор. Съвременник е на едни от най-бурните събития от новата история на България. Въпреки че поема управлението на държавата след ударите на две национални катастрофи, той все пак успява да защити интересите на страната и народа и да получи международно признание. Той дори връща част от загубените територии без да предприема бойни действия, докато в същото време останалите държави са завладяни от огъня на Втората световна война.

Смятам, че в наши дни изпитанията от времето на Борис стават все по-актуални. Вътрешнополитическите проблеми и външната изолация, напрежение и натиск заради близък военен конфликт звучат почти толкова познато, колкото и за царя. А с очертаването на повече и повече паралели се повдигат и все повече въпроси относно оценката, която е поставена на действията на царя и доколко тя е повлияна от смяната на политическите настроения.

Съвременното преразглеждане на проблема извежда позицията, че в сложните времена, в които живее и управлява цар Борис III, той прави всичко по силите си да защити българския народ и при всяко негово действие българските интереси са поставяни на първо място. За изследването на тази хипотеза използвам разнообразни методи и ресурси – както печатни издания и записи от изследвания период, така и съвременни анализи на историци, поместени в свободното интернет пространство и в различни телевизионни предавания.

Първият престолонаследник на Третото българско царство

В студената сутрин на 30 януари 1894 г. (18 януари по стар стил) в Княжеския дворец в София се ражда първородното дете на Фердинанд I Сакскобургготски и италианската принцеса Мария Луиза Бурбон-Пармска – Борис Клемент Роберт Мария Пий Станислав Сакскобургготски. Още с раждането си малкият княз е провъзгласен за княз Търновски, главнокомандващ на Четвърти пехотен Плевенски полк, Четвърти конен полк и Трети артилерийски полк. Става кавалер на Първа и Четвърта степен на Военния орден "За храброст" и на орден "Св. Александър". (*виж Приложение 1 - Прокламацията за раждането на Н.В. Княз Борис*)

Раждането му е ознаменувано със 101 топовни салюта. Новороденият принц – първият престолонаследник на Третото българско царство, бива приветстван от народа като

„детето на България“. Църквите отслужват благодарствени молебени за здравето на Борис и родителите му. Улиците се окичват със знамена, всички магазини и държавни учреждения затварят, учениците са освободени от училище и народът излиза да приветства радостната новина. Столичани се отправят към Двореца, за да посрещнат младеца. Музика и викове „Ура“ огласят софийските улици. С часове се вият хора в двора на палата. След като княз Фердинанд, майка му княгиня Клементина, Херцог и Херцогиня Пармски (родители на княгиня Мария-Луиза) потеглят към црквата „Св. Крал“ (днешната „Света Неделя“) за благодарствен молебен по случай рождението на наследника цялото множество за броени минути изпълва както църквата, така и площада около нея. На молебена присъстват не само министър-председателят Стамболов и другите министри, дипломатическите агенти, висшите граждански и военни чиновници, а и обикновеният народ. До късно след полунощ тържества, музика, фойерверки и викове „Да живее детето на България!“ и „Да живее Наследникът!“ огласят града. Дни наред пресата ежедневно следи здравето на княгинята и престолонаследника, публикуват се поздравления от всички краища на България и от целия свят. Общинският съвет в Хаджи Елес (днешният Първомай) постановява градчето да смени името си на Борисовград.

Политическата ситуация на България е сложна по времето, когато на бял свят се появява малкият княз. Затова дори изборът на името му е политически акт, изпълнен със символика. Борис Клемент Роберт Мария Пий Станислав, Княз Търновски и Херцог Саксонски. Борис – на името на великия владетел, покръстител и обединител на българския народ, символизиращо царствената предопределеност на наследника и историческата приемственост между трите български държави; Клемент - на внушителната майка на княз Фердинанд – Клементина, вплела в кръвта си двете последни династии на френския трон – Бурбоните и Орлеаните; Мария – на майката на детето, княгиня Мария-Луиза; Роберт – на дядото по майчина линия, Роберто I Бурбон-Пармски – последният суверен херцог на Парма и Пиаченца; Пий – на папа Пий IX, кръстник на майката.

Важен момент в първите години от живота на Борис е въпросът за неговото вероизповедание. Първоначално е покръстен в католицизма като родителите си, тъй като това е предварителното условие на неговия дядо Роберт Пармски за женитбата между дъщеря му Мария-Луиза и тогавашния княз Фердинанд. Кръстник става папа Лъв XIII.

Това става възможно, благодарение на Стефан Стамболов и IV Велико Народно събрание, което на 15.05.1893 г. изменя член 38 от Търновската конституция така, че едновременно да се задоволят претенциите на католическите родственици на престолонаследника и да се съобрази с разпоредбите, определени от Берлинския договор, касаещи връзките на княза на България с управляващите династии в европейските велики сили. Преди промяната според основния закон на държавата князът и потомството му не могат да изповядват друга религия, освен православието. След промяната текстът придобива следния вид: „Чл. 38 Българският Княз не може да

изповядва никаква друга вяра освен православната. Само Князът, който по избор е стъпил на българския престол, ако принадлежи към някое друго християнски изповедание, както той, така и първият престолонаследник, може да останат в него.“

По-късно, когато Борис е на 2 години, за да спечели одобрението на Русия, Фердинанд решава да покръсти сина си в православната вяра. Негов кръстник става император Николай II, който по време на ритуала на 02.02.1896 г. е представяван от генерал Михаил Кутузов. Княгиня Мария Луиза приема тежко повторното кръщение на сина си, а папа Льв XIII отлъчва Фердинанд като вероотстъпник от католицизма. Князът обаче осъзнава, че тази жертва ще гарантира международно признание на властта и авторитета му от силите, подписали Берлинския договор, за години напред.

Българският народ приема покръстването на бъдещия владетел с изключително въодушевление. Влакът, с който екзарх Йосиф I пътува към столицата, за да извърши ритуала е посрещан навсякъде от огромни радостни тълпи и килими от цветя. Храмът „Св. Крал“ е ограден от войска и полиция, в него с билети влизат най-видните родни държавници, а също кореспондентите на водещите европейски и руски издания. Около 160 свещеници, образуват непробиваем кордон между олтара и средната част на храма. След като екзарх Йосиф I прочита акта за приемането на Борис Търновски в лоното на православната църква 52 топовни салюта отекват във въздуха, съпроводени от радостните викове на народа. В следващите пет дни Великите сили признават Фердинанд за княз на България и неустановеното положение на държавата е узаконено.

Едва на пет години Борис губи майка си. Така заедно с брат си и сестрите си той израства под опеката на суровия си баща. Не получава присъщото за голяма част от западноевропейските благородници аристократично образование във виден пансион или подготовка за поемане на трона от баща си. Обучението му е поставено в ръцете на частни учители, които провеждат уроците в Двореца. Още гимназиалните му учители, идващи от софийската Първа мъжка гимназия, забелязват интереса му в много и разнообразни области на науката като философските учения, ботаниката, зоологията, орнитологията и железопътното дело. Не проявява афинитет към спорта, но усвоява на високо ниво френски и немски език, а също така – английски и италиански.

Благодарение на престоя си в двореца край Варна, престолонаследникът усвоява тънкостите на мореплаването и става опитен моряк. Когато навършва 15 години отговорността за подготовката му по обноски и красноречие поема швейцарски възпитател, който отбелязва вродения му финес, природната интелигентност и забележителната му ерудиция. Завършва пълния курс на Военното училище и Военната академия в София.

**„...Аз искам да зная всички желания и болки на народа, защото само
тъй ние всинца можем да му бъдем полезни.“. Подготовката на Борис
за поемане на престола**

Младият княз лично участва във войните за национално обединение. През Балканските войни (1912 – 1913) е офицер за свръзка при началник-щаба на армията. През Първата световна война (1915 – 1918) е определен за офицер за поръчки при главнокомандващия на действащата армия. В хода на бойните действия той се отличава с безстрашие и храбро изпълнение на военските си задължения. Има пряк контакт с обикновените войници, макар и като престолонаследник да не е допускан в предните редици на сраженията. Той е връзката между царя и военното командване. Също така стои редом до баща си по време на повечето преговори. Това позволява на бъдещия владетел да разбере истинските нужди на своя народ и да изследва възможностите за решаване на проблемите на България, пред които му предстои да бъде изправен щом седне на престола.

Българите отдавна са обикнали Борис и неговата близка до народа чувствителна личност, контрастна на студения Фердинанд. Видното му чувство за дълг към Родината, което се проявява във времената на войни, когато той не се крие зад дворцовите стени и в сянката на баща си обаче разпалва още повече привързаността на обикновените хора към бъдещия владетел. Мотивацията, която те получават, виждайки самия престолонаследник да обикаля техните позиции, следейки хода на войната, повдига духа на уморените войници. Гордост изпълва борците, когато той пристига лично да поздрави българските храбреци за победите им още преди барутният дим да се е разнесъл от бойното поле.

Тези войни за съжаление водят до две национални катастрофи за българската история и до абдикацията на цар Фердинанд I на 03.10.1918 г. На престола сяда двадесет и четири годишният Борис, а баща му напуска България завинаги. Ситуацията в страната е напрегната и динамична и съдбата на монархията е поставена на карта. Царят поема управлението с думите „Да живее България!“ (*виж Приложение 2 – Манифест на царя при възшествието му на престола*) и тази фраза присъства във всички негови официални изказвания занапред. Напълно наясно с неизгодната позиция, в която е поставен, той решава да остане на заден план и да наблюдава развитието на бурната политическа ситуация преди да предприеме прибързани действия. Понася критики както от земеделците, които са поели управлението в този момент, така и от бившите управляващи партии, недоволни от привидната му пасивност.

В името на овладяването на ситуацията в държавата царят избягва конфликтите и се опитва да установи сговор между него и министрите. Това е заявено още в речта му към Министрите при сядането му на престола: „Звездата на България не е залязла, тя няма да залезе!...Отечеството е в опасност, но то няма да загине. Бъдете, господа, моите най-откровени съветници! Аз искам да зная всички желания и болки на народа, защото само тъй ние всинца можем да му бъдем полезни.“

„Не съм тук да служа на интересите на тези и онези политически партии, а да защитавам волята на народа!“. Деветоюнският преврат

Изолиран от семейството си, Борис е изключително предпазлив заради настроеността срещу Фердинанд в България като дори кореспонденцията им с писма и доверени пратеници е почти несъществуваща. В очите на привържениците на монархията новият владетел още е просто „синът на царя“, а пред противниците изглежда твърде млад и зелен, за да представлява сериозна опасност за плановете им. Показателно за възприятието на ролята на Борис през двайсетте години е определението на Александър Стамболийски, че България всъщност е република с цар в ролята на президент ¹.

Привидната незаинтересованост на владетеля от политическите борби води до множество спорове за ролята и отношението му към преврата от 09.06.1923 г. Според показанията на председателя на Военния съюз – Иван Вълков Военният съюз има не просто съгласие от Борис, но и неговото желание за осъществяване на преврата. Според него: „Най-сетне, когато беше взето решението за датата ‘9 юни‘, Калфов е ориентирал Царя чрез Драганов. Калфов беше връзката с двореца. И царят, разбира се, не е направил никакви възражения, а възприел, както казваше Калфов, с облекчение решението. ... След извършване на преврата, както и по-рано изложих, царят сутринта на 9 юни до 11 ч. се е криел из парка на двореца ‘Враня‘ т.е. до когато е бил вече сигурен, че превратът е успял. ... Ясно е, че Царят желал и поощрявал по всички пътища извършването на преврата. При това, той е мислил повече за ‘Трона‘, отколкото за България.“ ²

Някои изследователи обаче изказват съмнения, че на тези показания не може да се разчита, тъй като разпитваните вероятно се опитват да засият чуждата вина, за да оневинят действията си и да намалят очакваните присъди. Част от историците са на мнение, че именно липсата на ясна позиция и бездействието на Борис за прекратяване на режима на Стамболийски води до нуждата от преврат. В книгата си „Корона от тръни“ Стефан Груев пише: „...почти всеки неземеделец умоляваше цар Борис да сложи край на тиранията, като замести дружбашкото правителство. Дори социалистическият лидер Пастухов дойде в двореца да моли царя да се намеси. Но царят отказваше да действа.“ Като отговор от владетеля той посочва: „Тези, които искат да променят настоящото положение, трябва, първо, да сложат край на нещата, които ги разделят. Тогава трябва да отидат между народа да спечелят доверието му. Само тогава аз ще имам правото и задължението да се намеса. Не съм тук да служа на

¹ Българска история – "Историята оживява" – цар Борис III (епизод 20 03:38) (05.01.2023 г.)

² Македонски научен институт: Ролята на цар Борис III в преврата на 9 юни 1923 г. (mni.bg) (05.01.2023 г.)

интересите на тези и онези политически партии, а да защитавам волята на народа!“³ Споменава се дори намерението на Борис да абдикира заради насилствения метод за смяна на властта.

Без значение дали е имал активно участие или просто е приел текущото положение, владетелят не би искал да бъде лице на антидържавния акт. Заговорниците нарушават основния закон, смъквайки от власт редовно избрано правителство, а задължение на царя е да пази Конституцията и законите на страната. След като изчаква потвърждение от гарнизоните в страната и реакцията на чуждите посолства, той все пак утвърждава с указ новото правителство по обяд на 9 юни. Току-що свиканото XX Обикновено народно събрание е разпуснато от монарха едва три седмици след откриването му.

Жестокото потушаването на последвалите след преврата въстания обаче разширяват пропастта между новите управляващи и царя. Според Конституцията всички смъртни присъди трябва да се подпишат от монарха. Борис – виден противник на смъртното наказание отказва да подпише присъдите, които правителството смята за наложителни.

Опитите за покушение срещу „Народния цар“

Цар Борис III е известен с честите си разходки сред народа без охрана. Той обича да е близо до поданиците си, да разговаря с тях, да ходи на лов и да кара сам своя автомобил. В бурните времена на неговото царуване, това не са дейности, които всеки държавник ще предприема с такова удоволствие и лекота поради високия риск от атентати и фатални инциденти, подготвени от опоненти на властта му. Колкото и да е обичан от хората, „Народният цар“ има сериозни политически противници и неколккратно се разминава на косъм от смъртта.

Пример за това е един причудлив инцидент от 1920 г. Новосформираното земеделско правителство на Стамболийски организира мащабно изложение за популяризиране на програмата си за модернизация на отрасъла. Очаква се присъствието и на царя. По време на демонстративните полети един пилот, който не бил включен в предварителните планове за деня, решава да покаже соите умения с рискови маневри. Той лети над шосето и неколккратно се спуска ниско към царския автомобил с максимална скорост и после рязко се издига отново. В една такава маневра, насочена към множеството, самолетът се връзва в тълпата. Няколко души са ранени, а трима загиват. Двама от починалите са депутати на БЗНС. Появява се слух, че целта на атентата е бил Борис. Съдиите оправдават оцелелия пилот като за причина за катастрофата е посочена промяна във въздушната струя заради локомотив наблизко.

По-известен е атентатът в Арабаконак на 14.04.1925 г. За събитието има няколко версии както за подготовката му, така и за изпълнението. Според една от тях планът е

³ [Стефан Груев — Корона от тръни \(9\) — Царуването на Борис III 1918–1943 — Моята библиотека \(chitanka.info\)](#) (05.01.2023 г.)

бил да се залови царя и да се използва като заложник за освобождаването на политически затворници. Друга версия разказва, че група анархо-комунисти случайно спират точно автомобила на владетеля и тогава решават да го заловят. На 12 април 1925 г. – Цветница, цар Борис, придружаван от царския ловец Петър Котев, ентомолога Делчо Илчев, ротмистър Неделчо Стаматов и дежурния шофьор, заминава на лов в Етрополския балкан. Групата прекарва две нощи на открито и на третия ден, вторник, към девет часа сутринта потегля през Арабаконашкия проход обратно към София. По това време Васил Икономов, Васил Попов – Героя, Антон Ганчев, Нешо Манделов и Нешо Тумангелов организират засади по шосето, за да обират пътниците. Шофьорът забелязва въоръжен мъж и натиска спирачки. Стаматов започва да стреля. Икономов хвърля две бомби. Останалите четници стрелят. Шофьорът прави опит да обърне обратно към Орхание, но колата се поднася, удря се в телеграфен стълб и се преобръща. Убити са Петър Котев и Делчо Илчев. Шофьорът се скрива в гората, Стаматов води престрелка с нападателите, а Борис се спуска по шосето, за да потърси помощ от преминаващ автобус. След като царят е извън опасност, Стаматов също се изтегля към гората, атентаторите ограбват автомобила и напускат мястото.

На другата вечер в 20:30 е убит генерал Коста Георгиев. Операцията е насрочена за 15 ч. на 16 април в църквата „Света Неделя“. Монархът е очакван, но не се появява. Около 15:20 ч. огромна експлозия разтърсва „Света Неделя“. Убити са около 150 души. Около 500 души са ранени, някои от които впоследствие умират от раните си. Взривът заварва цар Борис на път към църквата.

В мемоарите на Александър Цанков са описани още два опита за покушение. На 31 декември 1934 г. е получен сигнал за подготовка на атентат срещу царя, който традиционно празнува във Военния клуб. Въпреки това той отива в клуба, където през цялото време е заобиколен от плътен кордон офицери. Вторият опит е при смъртта на неговия личен лекар д-р Марин Русев. Цар Борис е предупреден да не присъства нито на погребението, нито на църковната служба.

„Едно от най-добрите неща, които е направил цар Борис за своя народ, е довеждането на италианската принцеса Йоанна за царица в София...“

С идването на Андрей Ляпчев вътрешната обстановка в България изглежда се поуспокоява и политическият живот се нормализира. Време е да се обърне внимание на външнополитическите проблеми, международната изолация и териториалните спорове. Царят също се грижи за международното лице на България. В американското издание „Информейшън“ той е представен в изключително добра светлина: „Царят е прелестен млад човек на 33 години. Той говори английски със съвършенство и е много усвещен по американските работи. Когато пътува из страната със своя автомобил, той влиза в близък допир с народа си, където и да отиде. Той спечелва сърцата поради

своето непринудено и естествено държание, свършено лишено от престореност. Никой държавен глава в света не е по-демократичен и по-приятелски от този млад човек, потомък на една велика династия, който искрено се стреми да направи всичко, що може за своя народ.“⁴ Множество подобни описания в международната преса възхваляват монарха. Той често предприема обиколки из европейските градове, канен от различни благородници.

При едно такова пътуване той среща своята избраница – принцеса Джована, дъщеря на италианския крал Виктор Емануил III от Савойската династия и на черногорската принцеса Елена Петровић Нагош. Двамата се запознават на 25.09.1927 г. когато Борис е поканен на обяд в кралското имение Сан Росоре близо до Пиза от родителите на италианската красавица. Двайсетгодишната принцеса освен невероятно красива е и изключително образована. Тя учи литература, история, латински, френски, английски. Рисува, пее, свири на пиано, виолончело и хармоника. Отличава се и с чувство за хумор, проникателен поглед, пиперлив характер и увереност при обсъждането на светски теми.

Двамата се влюбват, а три години по-късно при повторна среща, този път в дома на сестрата на Джована, Борис отправя предложение за брак на което избранницата му възторжено се съгласява. Пречка пред женитбата се оказва вероизповеданието. Той е православен, а тя – католичка. И двете църкви първоначално отказват да благословят брака, но след множество спорове се намира компромис – да се направят 2 венчавки, а децата да бъдат кръстени и възпитани като католици.

Първата сватба е на 25.10.1930 г. в италианското градче Асизи. На церемонията присъстват принц Умберто Савойски от страна на булката и херцог Албрехт Евгени и княз Кирил от страна на младоженеца. Преди сватбата си принцеса Джована отправя специална молба: церемонията да бъде скромна. Въпреки това улиците на града са буквално задръстени от хиляди хора, които искат да зърнат младоженците. Заради грандиозната царска сватба се налага училищата в градчето да затворят за 10 дни. Джована впечатлява гостите като нарушава консервативния етикет и прибавя воали към сватбения си тоалет. По нейна изрична молба дамите носят рокли без деколте, с дълги ръкави и бял воал, без бижута. Мъжете са с фракове или униформи на военния чин, който имат. Цар Борис е в униформа на генерал от Българската армия, сабята му е със златен ефес, а на гърдите му блести орденът „Св. Св. Кирил и Методий“. Двамата подписват граждански брачен акт в общината на Асизи. Свидетели са премиерът Бенито Мусолини и министър-председателят Ляпчев.

При пристигането на младоженците на пристанище Бургас сливенският митрополит Иларион подарява на принцесата иконка на Исус Христос, която тя носи винаги в себе си до края на своя живот. Когато те слизат от парахода, военната музика свири „Шуми Марица“, а няколко десетки възторжени граждани изливат вода върху прекрасните килими пред краката на изненаданата царица, за да върви всичко гладко

⁴ [Българска история – "Историята оживява" – цар Борис III \(епизод 20 15:40\)](#) (05.01.2023 г.)

по вода, както ѝ обяснява Борис. Младото семейство влиза в столицата пред очите на събрала се многохилядна тълпа през специално построена триумфална арка на Львов мост, украсена с български и италиански знамена. Посрещнати са с хляб и сол, а хиляди софиянци ликуват по улиците. На 31.10.1930 г. те се венчават по православните канони в „Св. Александър Невски“. Джована, принцеса Савойска, става Йоанна, царица Българска в чест на светеца Йоан Рилски. Българският народ силно обиква своята царица, която по-късно е наречена „Царица на милосърдието“ заради своята благотворителна дейност.

Двамата имат две деца – княгиня Мария Луиза, родена на 13.01.1933 г., и княз Симеон Търновски (цар Симеон II от 28.08.1943 г.), роден на 16.06.1937 г. И двете деца са кръстени в православната вяра.

Важно е да се отбележи, че по време на тези радостни събития от живота на цар Борис той отново поставя България на предна позиция като отказва на баща си Фердинанд да се завърне в България и да бъде с младото семейство в най-важните моменти от живота на един човек. Фердинанд се опитва да се качи на парахода заедно с младоженците, когато се отправят към България, но бива спрял, защото не е желан от сина си. При раждането на престолонаследника Симеон бившият цар отново настоява да посети България, но владетелят остава непреклонен в отказа си.

„Сбъркахте, генерале, сбъркахте, защото избързахте!“.

Деветнадесетомайският преврат

След парламентарните избори от 1931 г. и победата на Народния блок България изпада в нова вътрешнополитическа криза. От края на октомври 1933 г. Военният съюз започва усилена подготовка на държавен преврат. С участието на „Звено“ се подготвя политическа програма за действия след преврата. Първоначалният план е цар Борис III и семейството му да бъдат избити. Подготвена е група от ВМРО, която да бъде пропусната в Двореца от офицерите от Военния съюз, охраняващи входовете под ръководството на подполковник Тодор Кръстев. В последния момент решението е отменено. Според Кимон Георгиев и други източници действително е подготвян вариант за принудителна абдикация на царя в случай, че се противопостави на преврата.

Около полунощ в нощта на 18 срещу 19.05.1934 г. заговорниците предприемат действия за завземане на властта. Полковник Георги Тановски се явява при владетеля и го уведомява за извършването на преврата, уверявайки го, че той не е насочен срещу него. Към четири часа сутринта превратът е приключил успешно. В пет часа Пенчо Златев и Кимон Георгиев са извикани на двучасова среща с цар Борис III, на която му излагат подробно възгледите си за управлението. Към седем часа военните задържат министър-председателя Мушанов и малко по-късно той отива в двореца, за да върне

проучвателния мандат за съставяне на правителство. В девет часа Кимон Георгиев получава официална аудиенция при царя, който подписва поредица от укази – за разпускане на парламента, назначаване на ново правителство начело с Георгиев, сливане на няколко министерства, окрупняване на окръзите, уволнение на висши офицери.

Монархът е притиснат от три кризи – на партийната система, военна криза и криза по Македонския въпрос и напрежение във ВМРО. Затова не е изненада, че не се противопоставя на преврата. Борис е държан в течение на действията на заговорниците. Различни източници предават следните реплики между царя и Кимон Георгиев в нощта на преврата:

„— Вие направихте грешка, генерале — каза опечалено царят. — Сгрешихте, че действяхте преждевременно.

— Извинете, Ваше Величество!

— Не трябва да се извинявате на мене. Да се надяваме, че България ще Ви прости!“⁵

След драстичните промени и звучните прокламации, режимът на деветнадесетомайци бързо си създава противници. Владетелят също гледа с подозрение на много от дейците на „Звено“, които са републикански настроени. Той умело използва обстоятелствата в своя полза и поема управлението на страната. През януари 1935 г. Кимон Георгиев е принуден да подаде оставка и е заменен от генерал Пенчо Златев. След оставката на ген. Златев царят подпомага приближените си и дава мандат на опитния дипломат Андрей Тошев (който е сред възпитателите на Борис) за съставяне на кабинет. За първи път монархът обявява с манифест състава на правителството. Така дава формалното начало на авторитарното си управление. Провеждат се парламентарни избори и има легална опозиция, но изборите се контролират от монарха. За няколко месеца България преминава през три политически режима – парламентарен, военен и монархически.

Този период съвпада с възстановяването на индустрията от Световната икономическа криза. Започва процес на модернизация. Технологичен, финансов и търговски подем укрепва позициите на царя. Установяват се партньорства със засилващите се Германия и Италия. Млади българи, завършили чуждестранни университети се завръщат в родината. В изборите през 1938 г. за първи път се дават избирателни права на българските жени.

---

⁵ [Стефан Груев — Корона от тръни \(17\) — Царуването на Борис III 1918–1943 — Моята библиотека \(chitanka.info\)](#) (05.01.2023 г.)

„Министрите ми са англофили, генералите – германофили, жена ми е италианка, народът ми е русофилски, само аз останах българофил.“

През 1938 г. Европа е на ръба на нова световна война. В края на септември е подписано Мюнхенското споразумение, което се явява първия акт след 1919 г., променящ териториалното статукво. Царят е пряк участник в преговорите в ролята си на куриер между Лондон и Берлин. Неговите действия показват, че България продължава да търси ревизия на Ньойския договор по мирен път.

След избухването на войната изключителните маневри на Борис успяват да запазят неутралитета на държавата, въпреки че е силно притискана и от двете страни за заемане на позиция. Външният министър на Великобритания лорд Халифакс посочва България за „ключ на Балканите“. Родният владетел използва полюсните настроения на различните прослойки в държавата, за да обоснове неутралитета си. Тази му позиция е запаметена от изказването му за списание „Тайм“ на 20.01.1941 г. когато е интервюиран като личност на месеца. Преводите на думите му се различават леко според различните източници, но най-често имат следния вид: „Министрите ми са англофили, генералите – германофили, жена ми е италианка, народът ми е русофилски, само аз останах българофил.“. Когато балканските държави започват да заемат позиции в международния конфликт, Борис се заема с вътрешната политика като разпуска Народното събрание. Той усеща, че скоро ще бъде запалена войната и на Балканите, а Великите сили вече са определили последиците от нея.

При кореспонденцията си с Германия царят дава да се разбере, че решаването на териториалния въпрос за Южна Добруджа между Румъния и България е изключително важен за политиката на страната. Дипломатическият натиск на Хитлер и Италия и заплахата от страна на СССР за Румъния водят до подписването на Крайовската спогодба от 07.09.1940 г. между България и Румъния, връщането на територията на Южна Добруджа на царството и обмен на населението от Северна и Южна Добруджа.

През октомври, когато Италия решава да нападне Гърция Мусолини изпраща писмо на Борис, в което предоставя възможност българите да навлезе във войната и да уредят още от териториалните си претенции. Монархът отказва любезно. Британците изкъсо следят политическите маневри на Балканите и показват задоволство от мирния курс на царя в кореспонденцията си с него. Натискът за присъединяване към Тристранния пакт обаче нараства. В редица писма между Хитлер и цар Борис III монархът засвидетелства приятелски отношения между двете държави, но набляга на твърденията, че досегашната политика на България държи противниците на разстояние, а промяна на позицията на монархията би била по-неизгодна и за двете държави. Когато Борис е запитан от своите приближени защо не се обявява в подкрепа на Райха, той отговаря: „Не се качвам във влак, който няма спирачки.“ Въпреки това през ноември царят приема поканата на Хитлер и заминава на визита в Германия заедно с външния министър. Премиерът остава в България като повод монархът да не може да бъде притиснат за окончателни решения в Берхтесгаден. Три са официалните аргументи,

които България използва, за да не се включва във войната: недостатъчната военна готовност на армията, опасността от съседите и евентуалната заплаха от СССР.

„Като видиш, че идва порой, направи му вада, че да не залее целия бостан.“

На 01.03.1941 г. България накрая влиза в Тристранния пакт. Тя е принудена на това действие от армията на фелдмаршал фон Лист разположена на брега на Дунав и чакаща решението на царството, за да бъде пропусната до Гърция, където италианците очакват помощ. Хитлер казва: „По-добре да влезем като съюзници, защото така или иначе ще влезем!“. По повод на този ултиматум коментарът на Борис е: „Като видиш, че идва порой, направи му вада, че да не залее целия бостан.“ Някои историци твърдят, че фактически България влиза в Тристранния пакт на 02.02.1941 г. с подписването на протокол в Румъния между българските и германските военни и засилването на присъствието на германски военни на територията на България, подготвящи се за евентуален окупационен режим. И все пак България продължава да се въздържа от влизане в бойни действия.

След като Германия окупира съседните Гърция и Югославия държавата на Борис получава правото да администрира земите населени предимно с етнически българи. Това са огромни територии от Западните покрайнини, Вардарска Македония и Беломорска Тракия. Именно заради този дипломатически успех, както и заради връщането на Южна Добруджа царят затвърждава прозвището си „Обединител“.

Въпреки че според редица източници българското население посреща радушно немските войници, стари познати от Първата световна война, монархът продължава да твърди, че „...ако се прати наша войска на Волга тя ще мине на страната на руснаците заедно с музиката“, защото ги припознават като освободители още от времето на Османското иго. На срещата си с външния министър на Райха фон Рибентроп в Берлин през лятото на 1942 г. Борис обобщава, че принципът на външната му политика е: „Винаги с Германия, никога срещу Русия.“ В такъв случай Фон Рибентроп предлага записалите се 1500 български доброволци да бъдат изпратени да подкрепят фронта в Северна Африка, но Борис отново е непреклонен. Той заявява, че неговият народ ще се бие само на Балканите, където има етнически български земи.

На 13.12.1941 г. България обявява „символична война“ на Англия и САЩ. Още през април 1941 г. британски и югославски самолети бомбардират София и Кюстендил. Борис както винаги е съпричастен със страданията на своя народ. Той е готов да изслуша тревогите им и да предложи утеха. Пословични са думите му при посещението на едно софийско село, където хората му се оплакват, че са гладни и ядат само черен хляб: „По-добре черен хляб отколкото черни забрадки.“. Още като престолонаследник в края на Първата световна война той обещава на своя народ:

„Докато съм цар, българска майка няма да върже черна забрадка заради загинал във война син или съпруг“ и дава всичко по силите си да спази това обещание.

„...по-добре да се направи от нас и да се затвори вратата за произволи, отколкото да ни го наложат“. Българските евреи

Въпреки че България се присъединява на страната на Хитлер във войната, цар Борис III не следва слъпо фюрера и неговата нацистка и антисемитистка идеология. Пословични за това са снимките и записите от откриването на Олимпийските игри в Мюнхен на 01.08.1936 г., където монархът е единственото лице в цивилни дрехи, което не вдига ръка за нацисткия поздрав. (виж Приложения 3.1 и 3.2 – фотографии от фотоархива на Олимпийските игри). Самите крале-императори и глави на Савойската и Уиндзорската династии Виктор-Емануил III и Джордж VI не си позволяват да рискуват такава проява на неуважение. Друг подобен пример е Спасяването на българските евреи и позицията на Борис.

Законът за защита на нацията е приет от българския парламент и влиза в действие от 23.01.1941 г. Той следва примера на Нюрнбергските закони и ограничава гражданските права на петдесет хиляди български евреи, но не толкова жестоко като в Германия. Пред Коста Лулчев Борис казва: „Аз много отлагах и не исках да го правим и ние, но сега вече, след като го имат в Румъния, Унгария и даже във Франция, реших, че е по-добре да се направи от нас и да затвори вратата за произволи, отколкото да ни го наложат.“ През 1942 г. е създадено Комисарството по еврейските въпроси. Германското външно министерство нарежда да се влезе във връзка с правителствата на България, Унгария и Дания за незабавното изселване на евреите от тези страни.

През пролетта на 1943 г. до царя достига новина, че на гара Кюстендил е спряла германска влакова композиция, пътуваща от Солун за Варшава. Местни хора чули стонове от запечатаните вагони. Разбрали, че пред тях се намира един от „конвоите на смъртта“ и се опитали да разбият вагоните, за да освободят затворените. Владетелят нарежда незабавна проверка, но влакът вече е напуснал България. Това са бивши гръцки поданици от Солунско и Борис няма юрисдикцията да ги спаси. Той обаче се уверява, че подобна съдба няма да застигне българските евреи. Издадените в България закони за евреите са наложили разселването на повечето от тях из най-отдалечените райони на страната и те не могат да бъдат събрани и отведени толкова бързо и лесно. След приемането на Закона за защита на нацията царят се среща лично с главния равин на София д-р Ашер Хананел, за да му обясни този акт. Благодарение на намесата на Двореца десетки български семейства от еврейски произход получават визи и паспорти, за да напуснат страната.

При Спасяването на евреите от „старите граници“ през март 1943 г. царят се застъпва за действията на българите. При германския натиск за „тотално решаване на еврейския

въпрос“ Борис заявява, че евреите трябва да работят като работници строежи на пътища, железопътни линии и големи обекти в България. В среща с Хитлер и Рибентроп монархът ги убеждава, че условията в България са различни и че не трябва да се взимат същите мерки срещу евреите както в Германия. Той нарежда включването на евреите в работни групи за строежи на пътища, за да се избегне депортацията им в Полша. Също така издава заповед на вътрешния министър Габровски, с която планираната депортация на евреите е спряна.

„Типична балканска смърт“

Цар Борис III умира неочаквано от инфаркт след кратко боледуване на 28.08.1943 г. в 16:22 ч., около седмица след завръщането си от визита при Хитлер. До ден днешен има много версии, че е убит от някоя от Великите сили. Някои историци подкрепят теорията, че Борис е отровен по нареждане на самия Хитлер, докато други твърдят, че отговорността е на британските тайни служби или Съветският съюз, а малцина дори подозират италианска намеса.

Когато царят се разболява в България пристигат двама германски лекари - Зайц от Берлин и Епингер от Виена, които отказват да подпишат смъртния акт, издаден от лекарите на царя, в който като причина за смъртта е записано запушване на лявата аорта, двустранна пневмония и оток на белите дробове и на мозъка (**виж Приложение 4 – Смъртен акт на цар Борис III**). Според тях внезапно увреждане на сърцето е почти невъзможно. Немците изразяват съмнения за отравяне, защото симптомите са сходни с тези на Метаксас, чиято смърт се приема безспорно за отравяне. Пред германския пълномощен министър Бекерле те говорят за „типична балканска смърт“, но отказват да дадат категорична оценка.

Шест денонощия продължава поклонението в „Св. Александър Невски“ като над 369 хиляди души от цялата страна отдават почит на любимия владетел. Отварят се два входа на храма, за да се облекчат опашките, които се вият през няколко улици въпреки поройния дъжд. Според своето желание Борис III е погребан в Рилския манастир при мощите на св. Иван Рилски. Извършен е церемониал от армията и правителството. Отново народът се стича от всички краища на България да се поклони пред Царя Обединител.

След преврата от 09.09.1944 г. тленните му останки са ексхумирани през 1946 г. след което е препогребан в малък параклис в двореца „Врана“. Около 1950 г. параклисиът е взривен и гробът е унищожен. Единственото, което се запазва е сърцето му, което е открито по-късно и през 1993 г. отново е положено в Рилския манастир. В ляво от гроба се намира резба, изработена от жители на село Осой, Дебърска околия с надпис: „На своя Царь Освободителъ Борисъ III отъ признателна Македония.“

Изводи за живота и управлението на цар Борис III

Истинската оценка за управлението на Царя Обединител е изразена в отношението на народа при смъртта му. Малцина са владетелите в историята на света, които са изпратени с толкова почит както цар Борис. Това е най-ясният коректив за неговото царуване, без значение от мненията на историците от различните политически периоди. Засвидетелстваната обич показва, че монархът успява да изпълни дългът си към родината като установява България като външнополитически фактор и защитава народа си в кръвопролитни времена, които струват прекалено много дори на Великите сили на двадесети век.

Използвани източници

(актуални линкове към 05.01.2023 г.)

Книги:

Груев, С. „Корона от тръни“ 1991 г. ([Стефан Груев — Корона от тръни \(1\) — Царуването на Борис III 1918–1943 — Моята библиотека \(chitanka.info\)](#))

Пеев, П. „Царь Борисъ III като воинъ“ София 1941 г. ([Nashite Pylkovodci Boris III.pdf - Google Диск](#))

Янев И. „Външната политика на България през Втората световна война в българската историческа литература“ 2006 г. ([Иван Янев — Външната политика на България през Втората световна война в българската историческа литература \(1\) — 1938–1944 г. — Моята библиотека \(chitanka.info\)](#))

Видеозаписи, документални филми и записи на телевизионни предавания:

[АТЕНТАТИТЕ СРЕЩУ ЦАР БОРИС III - Вестник "Трета Възраст" \(tretavazrast.com\)](#)

[БНР Златен фонд - цар Борис III BNR Zlaten fond - car Boris III](#)

[Борис III – народния зар История.BG 27.01.2014 г.](#)

[Големите любовни истории: Цар Борис III и Джована Савойска \(viewsofia.com\)](#)

[Доц. д.и.н. Александър Гребенаров Македонски научен институт: Ролята на цар Борис III в преврата на 9 юни 1923 г. \(mni.bg\)](#)

["Историята оживява" - цар Борис III \(епизод 20\)](#)

[Операция: История: За Цар Борис Трети, който не искаше нови черни забрадки](#)

[Операция История: Отровен ли е цар Борис Трети Обединител?](#)

[Памет без давност - Епизод 9: Цар-миротворец и Цар-обединител](#)

[Погребението на Борис III, цар на българите](#)

[Сватбата на цар Борис III и Йоана Савойска / Асизи \[1930\]](#)

[Цар Борис III - последният владетел, когото народа истински обичаше](#)

[Царь Борисъ III Обединителъ / Документален филм \[1943\]](#)

Интернет публикации:

[Борислав Гърдев - 1893 г. - жертвата за България \(liternet.bg\)](#)

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР

[Борис III – Уикипедия \(wikipedia.org\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Boris_III_of_Bulgaria)

[България във Втората световна война – Уикипедия \(wikipedia.org\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Bulgaria_in_World_War_II)

[Десислава Михайлова Тежестта на короната: Борис III – Царят Обединител : Chronicle.bg](https://www.chronicle.bg)

[Зорница Близнашка Анализ на реч на Цар Борис Трети – Оратори магистри 2015 \(wordpress.com\)](https://www.wordpress.com)

[Иванова И. 101 топовни салюта възвестяват раждането на престолонаследника княз Борис Търновски | Glasove.com](https://glasove.com)

[Магдалена Джунова От Търновската конституция до Сребърната конституция | Българска история \(bulgarianhistory.org\)](https://bulgarianhistory.org)

[Мартин Чорбаджийски Версиите за смъртта на цар Борис III – в търсене на истината | Българска история \(bulgarianhistory.org\)](https://bulgarianhistory.org)

[Мелена Димитрова Превратът от 1934-та – радикални реформи и безпартийно управление \(bnr.bg\)](https://bnr.bg)

[Национален военноисторически музей Facebook – цар Борис III](https://www.facebook.com)

[Николай Цеков "Докато съм цар...": какъв владетел е бил цар Борис? | Новини и анализи от България | DW | 28.08.2019](https://www.dw.com)

[Н.В. Цар Борис III « Н.В. Цар Симеон II \(kingsimeon.bg\)](https://kingsimeon.bg)

[Покръстването на престолонаследника княз Борис Търновски - Регионален исторически музей - София \(sofiahistorymuseum.bg\)](https://sofiahistorymuseum.bg)

[Преди 125 години на 2 февруари бъдещият цар Борис Трети е кръстен в православната вяра, въпреки съпротивата на майка му \(desant.net\)](https://desant.net)

[Радослав Диков Цар Борис III: Като видиш, че идва порой, направи му вада, че да не залее целия бостан - Архивен фонд на БНР \(bnr.bg\)](https://bnr.bg)

[Смърт на Борис III – Уикипедия \(wikipedia.org\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Boris_III_of_Bulgaria)

[Спасяване на евреите в България – Уикипедия \(wikipedia.org\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Rescue_of_the_Jews_in_Bulgaria)

[Цар Борис III – държавникът, който водеше България в смутно време | Българска история \(bulgarianhistory.org\)](https://bulgarianhistory.org)

[Цар Борис III: По-добре черен хляб, отколкото черни забрадкиавтор акад.Георги Марков « Н.В. Цар Симеон II \(kingsimeon.bg\)](https://kingsimeon.bg)

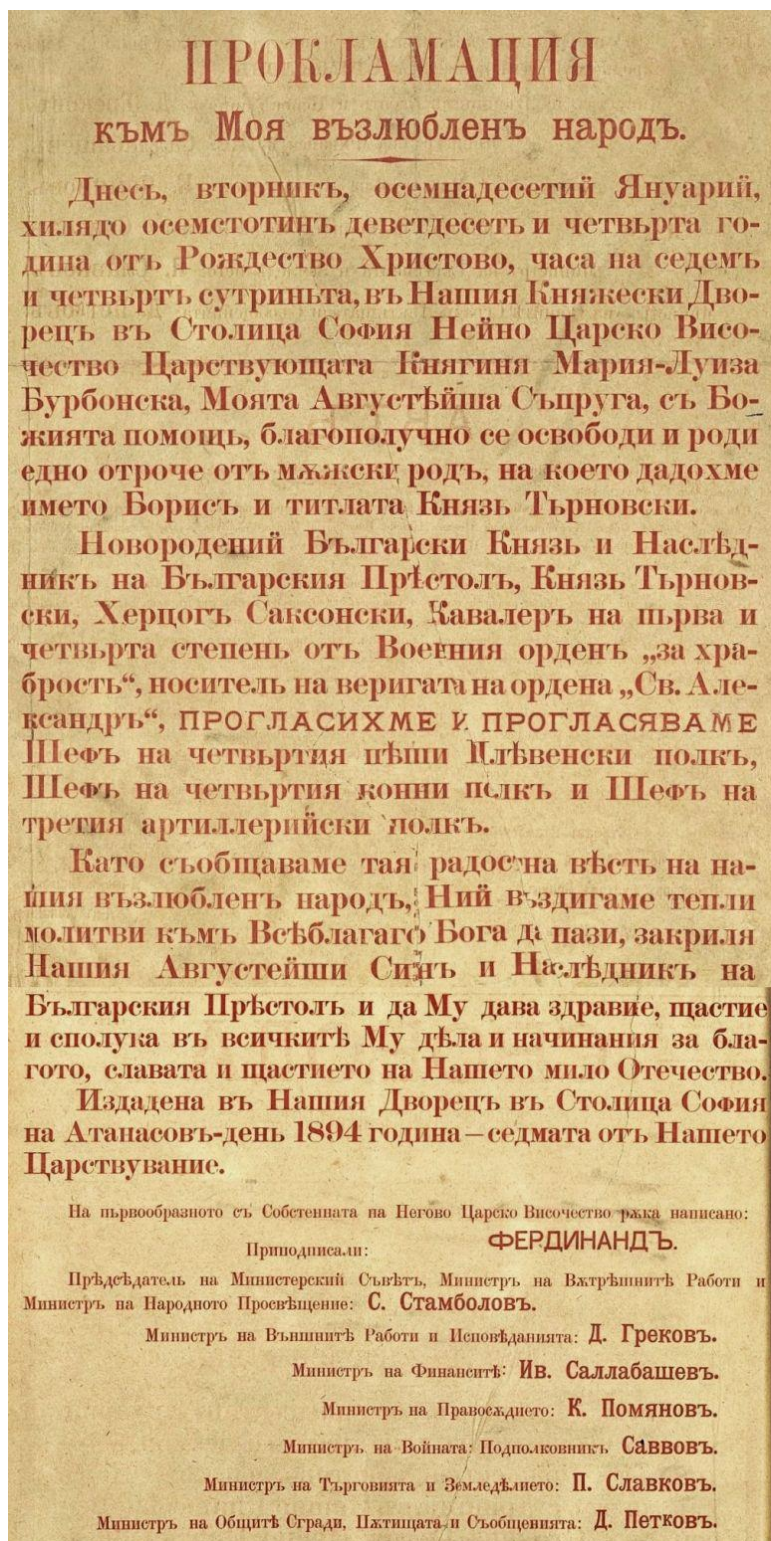
[цар Борис III \(1918-1943\) \(bgvladeteli.com\)](https://bgvladeteli.com)

[Цар Борис III \(istoria.bg\)](https://istoria.bg)

[Цар Борис III и българските евреи « Н.В. Цар Симеон II \(kingsimeon.bg\)](https://kingsimeon.bg)

Приложение

Приложение 1: Прокламация за раждането на Н.В. Княз Борис

Приложение 2: Манифест на царя при възшествието му на престола

Приложение 3.1: фотография от фотоархива на Олимпийските игри

Приложение 3.2: фотография от фотоархива на Олимпийските игри

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР

ПО МИНИСТЕРСТВОТО НА ПРАВОСЪДИЕТО

А К Т Ъ

ЗА СМЪРТТА НА НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЬ БОРИСЪ III.

На хилядо деветстотинъ четиридесетъ и трета година, двадесетъ и осми августъ, въ шесть часа следъ пладне, подписаниятъ Министъръ-Председателъ професоръ Богданъ Филонъ, длъжностно лице по гражданското състояние, съгласно чл.138 отъ Закона за лицата, по устното заявяване на Министъра на правосъдието, Пазителъ на Държавния печатъ и Нотариусъ на Короната д-ръ Константинъ Партовъ и въ присъствието на професоръ д-ръ Стоянъ Кирковичъ, д-ръ Стефанъ Даскаловъ и д-ръ Драгомиръ Александровъ, въ качеството на свидетели, съставихъ настоящиятъ Актъ за смъртта на Негово Величество Царъ Борисъ III, който почина на двадесетъ и осми августъ хилядо деветстотинъ и четиридесетъ и трета година, въ четири часа и двадесетъ и две минути следъ пладне, въ Двореца София.

Смъртта е последвала отъ запушване на лъвата сърдечна артерия, двустранна пневмония, отокъ на бълитъ дробове и на мозъка (Thrombosis arteriae coronariae sinistrae. Pneumonia bilateralis. Oedema pulmonum et cerebri).

Следъ като прочетохъ гореизложеното на показанитъ въ Акта присъстващи лица, Акта бѣ подписанъ отъ тѣхъ и отъ менъ.

Настоящиятъ Актъ бѣ съставенъ въ Двореца София въ три екземпляра, единиятъ отъ които остава на съхранение въ Канцеларията на Негово Величество Царя, другиятъ въ Министерството на правосъдието и третиятъ - въ Столичната Голѣма Община.

ОБЯВИТЕЛЪ:

СВИДЕТЕЛИ:

ДЛЪЖНОСТНО ЛИЦЕ ПО
ГРАЖДАНСКОТО СЪСТОЯНИЕ: